

פסח

12 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שתים עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "פסח: מהיכן מתחילים את ההגדה?": עבדות או עבודה זרה, היכן מתחיל חטא אדם, מדוע השליך הקב"ה את האמת ארצה, ומה פירוש להיות גרים מן המקור. עד למסקנת הרב: השירה היא כשהדיבור נעשה שיר וסוחף את האנושות כולה.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פסח

01	באיזו התחלה יש להתחיל?
02	החטא מתחיל במבט
03	נזרע מחוץ לגן
04	השליך את האמת ארצה
05	אברהם, הגר הראשון
06	גולים כדי לזרוע
07	מן המצר קראתי יה
08	שפה ברורה לכל העמים
09	חוש הריח של הנמלה
10	"כה אמר ה'"
11	ממלכת כהנים
12	המטרה אינה לגייר

הצגה

בליל הסדר היו שתי פתיחות אפשריות. אפשר היה לפתוח ב"עבדים היינו לפרעה במצרים", או ב"מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו". היה צורך להכריע.

השאלה

מדוע לפתוח בעבדות שנכפתה עלינו ולא בעבודה הזרה של אבותינו – והאם בעצם אין שתייהן אומרות את אותו הדבר?

התשובה

"עבדים היינו לפרעה במצרים" ו"מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו".

בחרנו ב"עבדים היינו במצרים", והשארנו במקום השני את "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו". לא חיפשנו דבר, לא ביקשנו דבר: הדבר הוכרע בלעדינו, השליכו אותנו למצרים. ובצדק: בכל פעם שאנו מסכימים לחיות בתלות כלשהי, אנו עובדי עבודה זרה.

מצרים, בעקבות האר"י ז"ל, היא מקור כל הטומאות וכל הגלויות. לצאת ממנה פירושו לצאת מכל התניה עצמית — וזה אפשרי רק אם מאמינים שכל הבריאה היא יש מאין. לחשוב, להפך, שהעולם הזה לא היה קיים בלעדיי, שהאני שלי חיוני לו — זו באמת עבודה זרה: "אני עשיתיני". אין אדם עושה את עצמו, זה אבסורד.

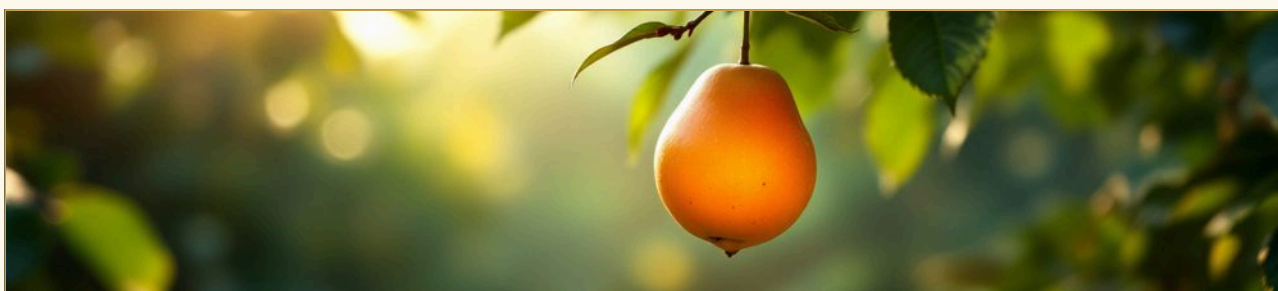
חכמינו העדיפו, אם כן, לזהות את העם לא כנטישת האלילים, אלא כנטישת הרעיונות הקפואים, העולם שאנו מעצבים לעצמנו ועל ידי עצמנו. זו נקודת המוצא של כל עבודה זרה.

מסקנת הרב

בכל פעם שאנו מסכימים לחיות בתלות כלשהי, אנו עובדי עבודה זרה.

לקח לשולחן

לכולנו יש דעה קבועה על מישחו במשפחה הזאת, ולעיתים היא בת עשרים שנה. איזו? ואם נסכים הלילה להשעות אותה, מה נראה שכבר איננו רואים?

הצגה

מה היה חטא אדם? נוהגים להשיב: שאכל מן הפרי האסור. לדעת הרמב"ם, שהרב מביא, החטא מתחיל מוקדם יותר — ברגע שהאישה מביטה בפרי.

השאלה

אם החטא הוא קודם כול דרך להביט, מה הוא משנה בתפיסתנו את הטוב ואת הרע?

התשובה

"ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים" (בראשית ג, ו).

חטא אדם אינו רק צמצום את הדעת למוצר צריכה. לדעת הרמב"ם, הוא מתחיל במבט שהאישה מטילה בפרי העץ, כשהיא נפתית למראהו החיצוני וחושבת שטוב באמת לאכול ממנו. החטא הוא בתפיסת העולם שלפנינו.

לכן הרמב"ם, כשהוא מדבר על יצר הטוב ויצר הרע, אינו מדבר על דחף או על נטייה: הוא מדבר על תפיסה. לתפוס את הטוב, או לתפוס את הרע.

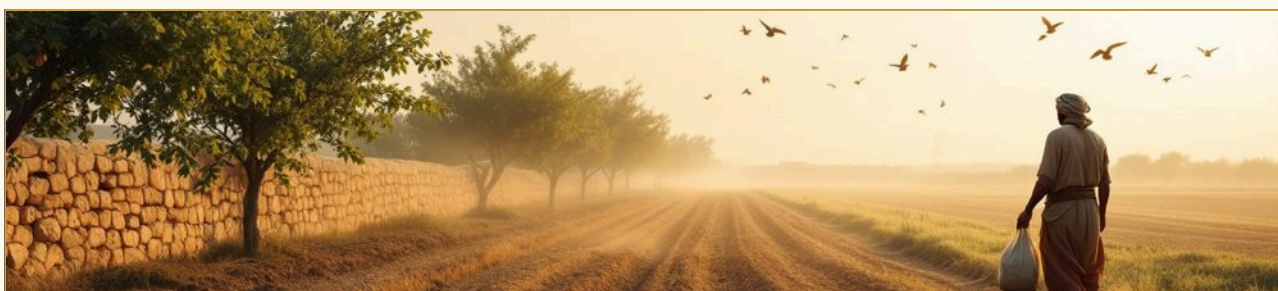
או שאנו מחפשים את האמת במהותה ומנסים להפנים אותה, או שאנו שופטים את כל הטוב מתוך מבט אחד. הרב שב לכך בהמשך: "ותרא האשה" — ומתחילים לשפוט הכול מתוך המבט האחד הזה.

מסקנת הרב

החטא הוא בתפיסת העולם שלפנינו.

לקח לשולחן

אנו שופטים מהר מאוד אדם, רעיון, בחירה, לפי המראה. איזה שיפוט שלנו השנה, שנשען על מבט ראשון, התברר כמוטעה? ועל מי עלינו להעיף הערב מבט שני?

הצגה

מדוע לא נשאר האדם בגן עדן, שבו היה לו הכול? הרב משיב בפרדוקס: גן שבו הכול ניתן היה גיהנום.

השאלה

מדוע לקבל הכול היה הופך את גן העדן לגיהנום?

התשובה

הרב: "האדם היה צריך להיזרע מחוץ לגן עדן."

לתת הכול לידיו, לדאוג שלא יוכל להחליט בעצמו, פירושו היה להפוך את גן העדן שלו לגיהנום. מה הייתה זכותו, מה היה לו לעשות? הוא היה מוצא מתופעת הבריאה, ולא היה עוד בצלם אלוהים.

להיות בצלם אלוהים פירושו ללכת במידותיו. התורה מראה את הבורא תופר בעצמו את בגדי האדם כדי לכסות את מערומיו, מבקר את החולה, את אברהם אבינו, קובר בעצמו את משה רבנו. ה' רצה שגם האדם יעשה טוב, יבקר חולים, יטפל במתים.

אבל להידמות היא זהות, ואין בכך די. צריך גם להשתתף בקיום הבריאה — לא כשמרן המשאיר את העולם כפי שהוא, אלא בבריאתו כפי שה' בורא אותו: בגיליו, בחשיפת טבעו.

מסקנת הרב

להשתתף בקיום בריאת העולם אין פירושו להיות שמרן.

לקח לשולחן

ילדים שנותנים להם הכול כבר אינם בוחרים דבר. בביתנו, מה אנו מניחים באמת לצעירים להחליט? ואיזו ממידות ה' — להלביש, לבקר, ללוות — נוכל לקיים יחד החודש?

הצגה

לפני בריאת האדם, המידות מתווכחות. האמת מתנגדת: היצור הזה יהיה שקרן, הוא יזיק, הוא יזין מריבות. אחרים מגינים עליו: הוא מסוגל להתעלות, לתת חיים. אז, אומר המדרש, השליך את האמת ארצה.

השאלה

מדוע להרחיק את האמת כדי לברוא את האדם – והאם המלאכים הוועמים על כך אינם צודקים?

התשובה

"וישליך אמת ארצה"; "אמת מארץ תצמח" (בראשית רבה ח, ה).

מלאכי השרת זועמים: כיצד אתה מעז להשליך ארצה את האמת, שהיא חותם המלכות של בריאתך, של ממלכתך? והתשובה: מעתה, אני רוצה שהאמת תצמח מן האדמה. אני רוצה שהעולם ינוהל באמת אלוקית בלבד, שאין לאדם גישה אליה. אני רוצה שהוא עצמו ישתתף בהתגלות.

שכן להשליך את האמת ארצה אין פירושו להשליכה: פירושו לזרוע אותה. לזרוע אותה ביקום הבריאה ולומר לאדם: עכשיו, הבלט אותה, גלה אותה, למד אותה, חלוק אותה. וכשם שהאיכר זורע לכל רוח חלק זעיר ממה שיקצור, כך מה שעם ישראל נקרא לזרוע צריך ללוות קציר עצום.

התורה עצמה לא ניתנה כולה מלמעלה: האדם גילה חלק ממנה, כמו ספר דברים, משנה תורה, שנחתם והושלב. כך הוא נעשה שותף בברית.

מסקנת הרב

להשליך את האמת ארצה אין פירושו להשליכה, אלא לזרוע אותה.

לקח לשולחן

הופקדה בידינו אמת זרועה, לא אמת מוגמרת. מה באמת חיפשנו השנה, במקום לקבל מוכן? ולמי, סביב השולחן הזה, אנו משאירים מעט מדי מקום לחפש בעצמו?

הצגה

"אתם קרויים אדם", אומרים חכמינו לעם ישראל: אב־הטיפוס של האדם. האם האחרים אינם כאלה? הם כאלה, משיב הרב, בדרגות שונות — והוא מזכיר מאין באנו אנחנו עצמנו.

השאלה

מה פירוש הדבר שאנו גרים "מן המקור"?

התשובה

"אתם קרויים אדם".

יש מגוון רחב של זהויות יהודיות, אלה תובעניות מאלה. אבל העיקר הוא שהזהות הזאת מערבלת את האנושות כולה. אנו גרים מן המקור: אברהם הוא הגר הראשון.

וגר בורא את עצמו. הוא אינו המשכה של התפתחות: הוא מי שניתק את עצמו ממה שהיה ונתן לעצמו חיים חדשים. זה מה שאנו, במקורנו, במהותנו. גם במצרים היינו חלק בלתי נפרד מן הארץ, ושמרנו רק כמה מנהגי חיים של אבותינו; ה' עקר אותנו מקרבה: "גוי מקרב גוי", בריאה חדשה.

אם קבעו אחר כך שהזהות היהודית עוברת דרך האם, הרי משום שהיה צורך לאמץ דרך פעולה. אבל למי שרוצה לקבל על עצמו את הבריאה הזאת של ההווה בצלם בוראו, השערים פתוחים, בתנאי שהוא כן בדרכו.

מסקנת הרב

גר אינו המשכה של התפתחות כלשהי: הוא מי שניתק את עצמו ממה שהיה ונתן לעצמו חיים חדשים.

לקח לשולחן

כל אחד מאיתנו חווה רגע שבו נאלץ לבחור מחדש במה שקיבל. מה היה הרגע הזה? וכיצד אנו מקבלים את מי שבחרו ביהדות בלי שקיבלו אותה בלידתם?

הצגה

מדוע פחד עם ישראל בין העמים? הרב חזר לחשובה של חכמינו וקושר אותה לתואר שניתן לאברהם: אב המון גוים.

השאלה

מהו תפקידו של עם ישראל בין העמים, ומדוע ייסגרו יום אחד שערי הגיור?

התשובה

"כי אב המון גוים נתתיך" (בראשית יז, ה).

אנו נשואים, כמו אברהם אבינו, אבי האוניברסליות. אין לעם ישראל רשות להסתגר בשום מבנה, אלא כדי להגן על עצמו מפני חולשותיו שלו: חובתו היא לזרוע את האמת. "לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים". יש כאן כוח טמון שיש לגלות.

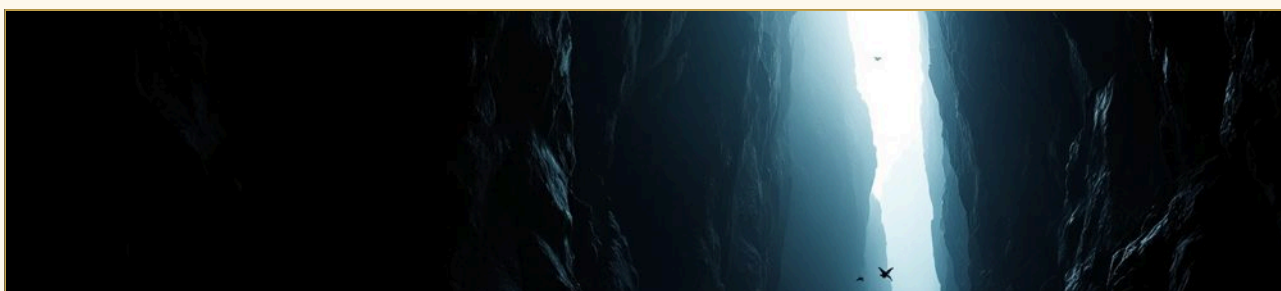
הדבר חשוב, שכן לימות המשיח ייסגרו שערי הגיור. מדוע? משום שאז יבואו רק מתוך אינטרס — כפי שרואים לפעמים גם היום: יהדות מועתקת, מחוקה, שאינה נחוות מבפנים אלא מותנית במבט חיצוני.

מסקנת הרב

חובתו היא לזרוע את האמת.

לקח לשולחן

מה שאנו חיים מבפנים נראה לעין, וגם מה שאנו משחקים. מה בעבודת ה' שלנו נחוה באמת, ומה נעשה בשביל מבטם של אחרים? ישיב כל אחד על עצמו.

הצגה

"מן המצר קראתי יה": השם שבו משתמשים אינו השם המלא, אלא שתי אותיות בלבד. הרב קורא בכך דרך לחתום על יציאת מצרים שלנו.

השאלה

מה אומרות שתי אותיות השם הללו, ומדוע להזכיר את יציאת מצרים בכל יום?

התשובה

"מן המצר קראתי יה" (תהלים קיח, ה).

הה"א היא ברוח ההווה, והי"ד בהשלכה אל העתיד. מי שקורא "יה" מתוך מצוקתו רשם את ההווה בעתיד. בזכות זה, הוא חתם על יציאתו ממצרים, כלומר על בריאתו שלו בצלם בוראו.

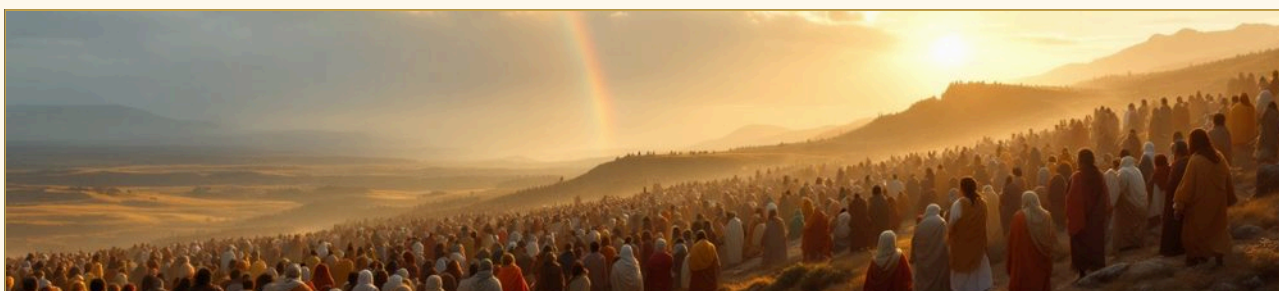
הרעיון הזה חשוב מאוד, שכן אין מדובר בחגיגת יציאת מצרים פעם בשנה: אנו מזכירים אותה בוקר וערב בתפילה. יציאת מצרים היא נקודת הייחוס שלנו; היא בקריאת שמע.

מסקנת הרב

רשמתי את ההווה בעתיד, ובזכות זה חתמתי על יציאתי ממצרים.

לקח לשולחן

בתקופה קשה, מפתח לחיות מיום ליום. איזו תוכנית לעתיד עזרה לנו לעבור "מצר" השנה? ואיזו נוכל לרשום כבר עכשיו, יחד, בהווה שלנו?

הצגה

קריאת שמע מכריזה על אחדות ה'. וצפניה הנביא מבשר שיום אחד יקבלו העמים "שפה ברורה" כדי לקרוא בשמו. הרב מבאר את תוכנה.

השאלה

האם צריכה האנושות כולה לקיים את התורה כולה כדי להכיר באחדות ה'?

התשובה

"כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה'" (צפניה ג, ט).

תוכניתה של קריאת שמע היא השפה הזכה, הברורה, המכריזה על אחדות ה'. אבל להכריז על אחדות ה' אין פירושו בהכרח לקיים את התורה כולה על כל פרטיה. יש היכולים לעשות זאת; אחרים יסתפקו במצוות בני נח.

לימות המשיח, תאמץ האנושות את שבע מצוות בני נח ככללי התנהגות — אבל מתוך הכרה בה' ובכך שהמצוות הללו נובעות ממנו.

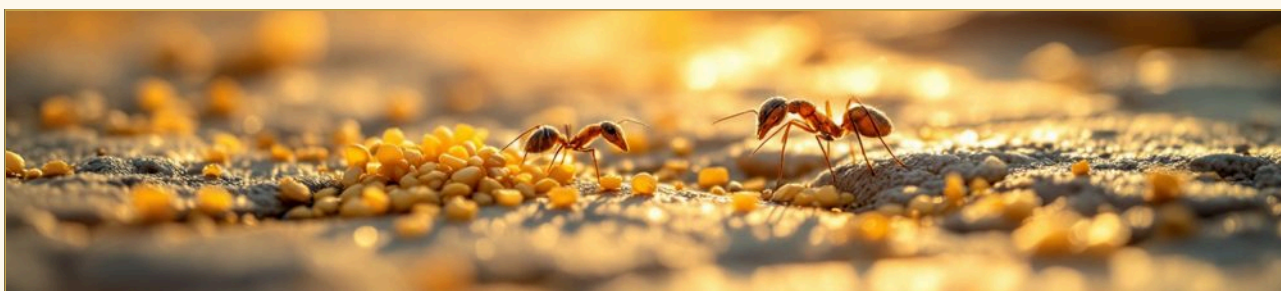
שכן תמיד יש מתח בין המציאות הגשמית למציאות הרוחנית. באחת, אנו שייכים למציאות המלאכים; בשנייה, אנו בעלי חיים מפותחים, שניחנו בכוח הדיבור.

מסקנת הרב

להכריז על אחדות ה' אין פירושו בהכרח לקיים את התורה כולה על כל פרטיה.

לקח לשולחן

כולנו מכירים גוים ישרים ונדיבים. מה אנו יודעים על שבע מצוות בני נח? וכיצד לדבר עם חבר שאינו יהודי על אחדות ה', בלי לבקש ממנו להיות מה שאינו?

הצגה

"אילמלא לא ניתנה תורה", אומרים חכמינו, "היינו למדין... גול מנמלה". הרב מתעכב על החיה הקטנה הזאת: הוא רואה בה דגם של חוש שיהיה למשיח — "והריחו ביראת ה'".

השאלה

כיצד יכיר המשיח את האמת — ומה מלמדת אותנו הנמלה על "לא תחמוד"?

התשובה

"וגול מנמלה" (עירובין ק ע"ב); "לא תחמד".

יש שפת עופות, שפת חיות, ויש חוש ריח שיהיה סימנו של המשיח. כיצד ינחש את האמת? הוא יריח אותה, כפי שהנמלה מריחה את גרגר החיטה. את הגרגר הזה כבר לקחה שכנתה: הנמלה לא תיגע בו, לא תבקש לנכס אותו לעצמה, היא תסור ממנו. יש בה החוש הזה שלא לגזול, שלא לחמוד את מה ששייך לאחר. והאדם מתבונן בחוקי הטבע הללו, מגלה אותם, חושף אותם, מפנים אותם. כשיודעים ש"לא תחמד" הוא נקודת הקצה שלו — לא ההפך, נקודת הקצה —, מבינים שמה שעליי להגשים הוא את עצמי. מה שעליי לגלות הוא את אישיותי.

מסקנת הרב

מה שעליי להגשים הוא את עצמי. מה שעליי לגלות הוא את אישיותי.

לקח לשולחן

החמדה מתחילה לעיתים קרובות בהשוואה. במה קינאנו אצל אחר השנה? ומה מלמדת אותנו הקנאה הזאת על מה שעלינו, אנו, להגשים?

הצגה

מה מקשר בין העולם החומרי לעולם הרוחני? הרב משיב במילה אחת: הדיבור, ותו לא. והוא מעיר שהנביאים לעולם אינם מוסרים בדיוק את מה שאמר ה'.

השאלה

אם הדיבור הוא הגשר היחיד בין שני העולמות, מדוע כל נביא מוסר אותו בדרכו?

התשובה

"בדבר ה' שמים נעשו" (תהלים לג, ו).

בדיבור נברא העולם, והדיבור יכול להגשים הכול. חכמינו מדגישים שכל הנביאים נתנבאו ב"כה אמר ה'": הם אינם מוסרים בדיוק את מה שאמר ה', אלא את תוכנו, כל אחד בסגנונו, בגוונים שונים.

מדוע? משום שקשה להגיע אל האמת העליונה הזאת, "זה הדבר", שבה הדבר עצמו מתאחד עם הדיבור. אין זו בדרגתנו; שלפחות ישחזור הדיבור משהו הדומה לה.

הנביאים בחרו לדבוק בדיבורו, ובחירה זו לדבוק היא המלכות: האדם מלך רק בדיבורו. משה החזיק בכוח הזה בדרגה העליונה: "שכינה מדברת מתוך גרונו".

מסקנת הרב

האדם מלך רק בדיבורו, במה שהוא מבטא דרך אישיותו.

לקח לשולחן

כולנו מוסרים את דברי האחרים "בדרכנו". מתי עיוותנו, בלי כוונה, את מה שמישהו אמר? ואיזו מילה, במשפחתנו, נעשתה "מלכות" של ממש משום שעמדו בה?

הצגה

הכהן, אומר הרב, בא מן "קרוב", הקרבה. וישראל כולו נקרא "ממלכת כהנים". אבל מה הוא מקרב, ואל מה?

השאלה

מה פירוש, לעם שלם, להיות "ממלכת כהנים"?

התשובה

"ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו).

הכהן הוא מחנך העם, מי שמקרב את העולם החומרי אל העולם הרוחני. זו משמעות הקרבן: "קרבן" פירושו לקרב; "קשר" פירושו לקשור. הכהן קושר את העולם התחתון לעולם העליון, את הבריאה המקור האצלתה. בזכות זה הוא כהן: יש בו הכוח לעשות זאת.

ועם ישראל, ביחס לעמים, הוא גם כן ממלכת כהנים: עלינו לקרב את כל היסודות עד למקורם.

מסקנת הרב

עלינו לקרב את כל היסודות עד למקורם.

לקח לשולחן

להיות כהן פירושו לקרב. את מי קירבנו השנה — אל משפחתו, אל מסורתו, אל חבר? ואיזה רגע בחיי היומיום שלנו, עבודה, סעודה, פנאי, נוכל לקשור מעט יותר אל מקורו?

הצגה

הרב מסיים את שיעורו בשאלה של שיטה: כיצד לדבר עם מי שאינם שותפים לכל דרישותינו? תשובתו מצויה בשתי מחוות: להתאים את השפה — ואם צריך, לשיר.

השאלה

כיצד להישאר נאמנים למסר שלנו בלי לדרוש מכל אחד לאמץ אותו במלואו?

התשובה

הרב: "המטרה אינה לגייר בכל מחיר."

סוד יציאת מצרים הוא בדיבור, בדיבור שבתנועה: למצוא שוב את התהודה האמיתית של הדיבור ולהשמיע אותה בכמה מישורים. כשם שיש כמה משלבים ווריאציות שלהם, עלינו להתאים את השפה לדרגתו של השומע.

יהיו גרים, כקטן שנולד, שיוכלו להתייחס לאברהם כאל אביהם. אבל אולי לא כולם יוכלו לדבוק בשפה הזאת. שלפחות יהיו בתיאום עם עם ישראל בהכרזה על אחדות ה'.

לכן, בסדר, מתחילים בעשיית סדר: בתוכנו, ברעיונותינו, בדיאלוג עם האשה, עם הילדים, עם החברים, עם העני. ואלה שאין בהם הכוח להיענות לדרישותינו, שלפחות ילוו אותנו בשירה: השיר ממזג את כל המילים לאחת.

מסקנת הרב

השירה היא כשהדיבור נעשה שיר: אז הוא סוחף בתנופתו את האנושות כולה.

לקח לשולחן

סביב שולחנו, לא לכולם אותה רמת שמירת מצוות ואותה ידיעה. כיצד לדאוג שאיש לא ירגיש שופטים אותו? נבחר יחד שיר שכולם יכולים לשיר — ונשיר אותו לפני סוף הסעודה.